

ПАЦИФІСТИ ПРАВИ МІЛІТАРИСТИ

Анотація. У статті розглядаються питання, пов'язані з непотворенням злу та виправданням насильства, які люди задають собі щоразу, коли потрапляють у ситуацію вибору між пацифізмом і мілітаризмом. Життя показує, що простих відповідей на ці запитання знайти практично неможливо. При спробі сформулювати відповідь виявляються певні застереження.

Автор порівнює основні богословські позиції, які мали місце в житті історичної церкви в діалозі ідей пацифізму і мілітаризму. Робота може допомогти розібратися у власному світогляді та продемонструє палітру існуючих переконань.

Ключові слова: *непотворення злу, ненасильницький опір, справедливе насильство, священна війна.*

Title: *Pacifists Right Militarists.*

Annotation. The article examines the questions of non-resistance to evil and justification of violence. These questions people ask whenever they need to make choice between pacifism and militarism. Life shows that it is practically impossible to find simple answers to these questions. In attempting to formulate an answer, certain reservations come to light. In this article, the author compares the basic theological positions that have taken place in the life of the church in the dialogue between the ideas of pacifism and militarism. The work can help us understand our own worldview and demonstrate the spectrum of existing beliefs in this area.

Keywords: *Non-resistance to evil, nonviolent resistance, just violence, holy war.*

Дмитро Фімушкін, бакалавр богослов'я та журналістики, редактор видавництва «Християнське просвітництво», дякон церкви «Сходження» (Одеса, Україна). Переклад Ольги Крикун.

Вступ

◆ Часто доводиться спостерігати, як противники пацифізму намагаються довести, що пацифізм — це ересь. У відповідь пацифісти заявляють або, принаймні, обговорюють у своїх колах, що неготовність інших християн одностайно підтримати пацифізм можна витлумачити не інакше як відступництво, і це свідчить або про нестачу мужності, або про мало-вір'я. Проте багато століть що одні, що інші поклоняються тому самому Господу, йдуть за Єдиним Спасителем — Ісусом Христом — і сповідують однакові основні принципи віри.

Спробуємо порівняти основні уявлення християн про пацифізм і мілітаризм, два світогляди людей, що спираються на ту саму Книгу, на слова тої самої Особистості. У чому полягають претензії та аргументи кожної зі сторін?

Дискусія буде побудована на основі заяв Райнхольда Нібура у статті «Чому Церква не стоїть на позиціях пацифізму»^[1], написаної 1940 року. Будемо давати слово обом сторонам дискусії та смиренно погоджуватися з тим, що у своїх доводах різні автори розглядають питання під абсолютно різними кутами зору, прив'язуючись у міркуваннях до власних, дуже різних обставин. Також, на жаль, у досліджуваних питаннях часто буває, що навіть у авторів з одного табору немає єдності думок і єдиної причинно-наслідкової лінії міркувань.

І ще одне важливе зауваження. Автор узявся за цю тему переважно через бажання розібратися у власних переживаннях. Чи справді насильство (чи всяке?) є гріхом? Чи ми просто чинимо опір можливому дискомфорту і труднощам військової служби, в разі призову на фронт, приймаючи «вигіднішу», «святую», позицію. Тож ми запрошуємо читача критично розглянути наведені аргументи і зробити власні висновки, спираючись на найвірніший підручник — Біблію.

Отже, за різними оцінками, палітра богословських позицій з питань насильства і непротивлення злу виглядає так:

- Радикальне непротивлення злу;
- Середньовічний аскетичний перфекціонізм;
- Сучасний пацифізм;
- Ненасильницький опір;
- Справедливе насильство;
- Священні війни, хрестові походи.

Для зручності ми вказуватимемо аргументи в дискусії тільки «сусідніх» поглядів, оскільки напруга крайніх позицій очевидна.

[1] Ричард Нібур та Райнхольд Нібур, «Христос та культура», М., Юристь, 1996, 514-532.

РАДИКАЛЬНЕ НЕПРОТИВЛЕННЯ ЗЛУ

◆ Представниками світогляду абсолютного непротивлення злу, на думку декого, є Ісус Христос і перші християни. Прихильники повного непротивлення злу найчастіше аргументують свою позицію буквальним розумінням Нагірної проповіді та особистим прикладом Ісуса Христа. Біблійні тексти «не чини опору злу», «любіть ворогів ваших», «не вбивай», «тому, хто вдарив тебе по щоці, підстав і іншу, а тому, хто забирає в тебе верхній одяг, не забороняй узяти й сорочку» та інші прямо вказують на необхідність не чинити опір злу, хоч би у якій формі воно проявлялося в житті вірянина.

Іншим важливим аргументом на підтвердження такої позиції є вчення про те, що християни належать не до земного, а до Небесного Царства і мають «небесне громадянство». Прихильники цього погляду стверджують, що християнину потрібно пройти життєвий шлях як чужаку і прихоську, але не бути частиною суспільства. Участь у земних суспільних інститутах — політиці, громадських організаціях, силових структурах — відкидається наскільки це можливо. Іноді за такого погляду вважається, що християни не повинні належати суспільству, тому що вони — новий народ: громадянство, національна ідентичність — особливого значення не мають. Відповідно, християни звільнені від відповідальності за процеси, що відбуваються в суспільстві. І, все перетерпівши, не чинячи опору нічому, що допускає Бог, вони проходять земний шлях, прагнучи досягти спасіння і Небесних Обителів, де сяє правда.

Опоненти такої позиції заперечують практично за кожним пунктом. Основні заперечення прості й зрозумілі інтуїтивно. Озираючись навколо, легко помітити, що абсолютно всі люди, прямо чи опосередковано, користуються цивільними правами, суспільними благами і пільгами, призначеними для «земних громадян». Користуються тим, що хтось захищає їхнє життя і спокій, а для цього хтось має протистояти ворогам і злочинцям. Хтось має керувати суспільством, видавати закони й примушувати до їх виконання та порядку. Хтось має стежити за дотриманням правил дорожнього руху, прав пішоходів і водіїв. Необхідно брати на себе відповідальність за вирішення конфліктів і підтримання відносної справедливості. У суспільстві, що складається з людей, зіпсованих гріхом, потрібна система стримування зла і підтримання порядку.

Бажання користуватися досягненнями суспільства, але не робити «брудну» частину роботи, схоже на те, як у 90-ті роки один мій знайомий, який не користувався комп'ютером з міркувань особистої святості, звернувся до мене і попросив подивитися для нього в інтернеті прогноз погоди. Він вважав це гріхом, тому попросив мене це зробити.

Через різне розуміння біблійних свідчень для нас може бути корисним приклад із життя перших християн. Прихильники ненасильства часто посилаються на те, що дані про християн, які служили в римській армії до 170 р., відсутні. Перші християни, живучи всередині держави, відмовлялися служити кесарю.

Однак немає історичних свідчень, щоб хтось відмовлявся від служби. Служба в армії не була обов'язковою. Річард Клоуз, у статті «Війна»^[2] так описує взаємини влади та християн: «держава в той період мала можливість ігнорувати християн, як меншість».

З одного боку, Джон Йодер, американський теолог, меноніт, теоретик пацифізму, пише: «Безневинні, безмовні страждання <...> є не тільки діянням Христа, здійсненим за нас і для нашої користі; це приклад, поданий Христом, якому ми маємо слідувати»^[3].

«Ісус просто і ясно говорив учням: Хто вдарить тебе в праву щоку, поверни до нього й іншу; а тому, хто бажає з тобою судитися й узяти сорочку твою, залиш йому й верхній одяг <...> Учення Христа не зведення благих людських ідеалів, це Його божественна та вказівна інтерпретація закону Божого»^[4].

З іншого боку, Райнхольд Нібур у своїй уже згаданій статті^[5] наполягає, що багато християн видають бажане за дійсне, коли розмірковують про «невиконання» заповіді любити ближнього як самого себе. За істину видають те, чого Біблія не вчить і від людей не вимагає.

Наприклад, заповідь «Не вбивай» (Вихід 20:13 і Втор. 5:17) багато хто розуміє неправильно. Багато християн вважають, що вона вимагає «і мухи не образити». Але Біблія наводить багато прикладів того, що солдати на війні або старозавітна громада чи влада, ті, хто носять меч, позбавляють когось життя і роблять це за Законом. Вони водночас не вчиняють гріх. Вони опосередковано або прямо виконують волю Богу. Заповідь «не вбивай» забороняє «незаконне позбавлення життя» і не поширюється на випадки, які здійснюються з Божої волі і в результаті делегування Ним влади людям.

Говорячи (Мт. 5:21-22) про заповідь «не вбивай», Христос пояснює, що вона вимагає не тільки не забирати життя, а й не вимовляти засуджувачого слова. Але апостол Павло вимовляє анафеми і віддає сатані на виснаження плоті. Він пише галатійським церквам, що вони «нерозумні», але цим не робить гріха.

[2] Теологічний енциклопедичний словник. Під ред. У. Елвела. Війна. R.G. Clouse, 271

[3] Джон Йодер. Він прийшов із проповіддю миру. Yoder, John. He Came Preaching Peace. 1985. Herard Press.

[4] Там само.

[5] Річард Нібур та Райнхольд Нібур, «Христос та культура», 514–532,

Так само й Іоанн Хреститель не заборонив позбавляти життя ворогів солдатів, коли ті поставили йому пряме запитання. Але натомість наказав їм не займатися незаконним мародерством і грабунком, а задовольнятися платнею.

У підсумку, з одного боку, буквальне розуміння текстів «про непротивлення» призводить до позиції, що всі інші є більшою чи меншою мірою відступниками. А з іншого боку, ті, хто насильство вважає можливим, сприймають непротивленців як щирих, вірних і присвячених своїм переконанням християн, які, однак, не розуміють Євангеліє як цілісне вчення, що описує життя суспільства, ураженого гріхом і конфліктами.

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ АСКЕТИЧНИЙ ПЕРФЕКЦІОНІЗМ

◆ Райнохольд Нібур пише, що через пряме виконання заповідей частина християн прагне особистої, індивідуальної досконалості. Важливою метою (і суспільною заявою) цих послідовників Христа є свідчення особистим життям про можливість реалізації принципів Царства Божого на землі, демонстрація досконалого, не егоїстичного життя відродженого чада Божого.

Так само як і перші християни, середньовічні пацифісти визнавали, що в суспільстві є конфлікти і насильство. У їхньому розумінні світоустрою соціальна справедливість на землі не очікувалася, і християни за неї не відповідають.

Одним із яскравих виразників ідей аскетичного перфекціонізму в протестантстві є Менно Сімонс. Для його послідовників позбавленням від усіх конфліктів і страждань видається не опір злу і не досягнення справедливості тут і зараз, а спасіння через віру і перехід на Небеса, у Вічне Царство Любові. Відповіддю на навколишнє насильство є вплив тільки через проповідь про Христа і молитви за мир, за царів і правителів, за тих, хто ображає. Щодо ворогів можливе тільки прощення і милосердя.

Наскільки можна зрозуміти, такий погляд є вираженням гострого запиту на особисте спасіння за вірою, на протигагу середньовічному, груповому спасінню, що його в ті часи нав'язували через підданство правителів і насаджували насильно. Звернення від жорстокої церковної практики переслідування інакомислення до Писання, підштовхувало до його буквального розуміння, на протигагу офіційній позиції церкви, яка пояснювала свої доктрини далекими від Писання документами. Наприклад^[6], страта за повторне хрещення була очевидно-злочинною і не могла спиратися на Біблію. Жорстокі переслідування анабаптистів цер-

^[6] Сергій Санніков, «Двадцять століть християнства». Том 2, Од-СПб, Богомисліє, 2002, 338.

ковною владою також відштовхували їх від виправдання «справедливого насильства».

Для Нібура (колишнього пацифіста) сповідники цих ідей слугували гарним прикладом, але, для нього було зрозуміло, що непротивлення і мовчання веде до примноження зла, а бездіяльність робить християнина співучасником гріха. Клаус пише про нього: «Ідеологія і політика фашистської Німеччини були настільки страшні, що Р. Нібур та інші християнські діячі, які колись сповідували пацифізм, закликали вірян до участі в конфлікті»^[7].

Будучи щирим християнином, Нібур звертається до Писання. Він аналізує етику Ісуса Христа і виявляє, що вона «неоднорідна». Тобто є моменти, коли Христос у різних обставинах говорить і робить нібито прямо протилежні речі. Це підштовхнуло Нібура припустити, що одні приписи стосуються особистих поглядів людини, а є норми, які можна застосувати до взаємовідносин груп людей. Наприклад, приписи особистої етики Христа: «не чини опору злому», «любіть ворогів ваших», «якщо будете любити тих, хто вас любить, яка вам нагорода», «не дбайте про життя ваше», «тож будьте досконалими, як досконалий Отець ваш Небесний».

Приклади відносної етики Христа: Він вигнав міняйлів із Храму за допомогою бичів; Його заява, що Він «не мир прийшов принести, але меч»; Він велів учням продати одяг і купити меч.

Також неможливо запропонувати однозначну екзегезу ставлення Христа до зброї, яку мали Його учні. Неясно, чи Ісус прийняв мечі, які мали учні, словами: «Цього досить», чи ці слова означають «Припиніть і не використовуйте їх!» (Лк. 22:38).

Настанови та приклади етики Ісуса мають застосовуватися не лише до воєнного часу. Вони регулюють щоденні вчинки за будь-яких обставин. На думку Нібура, вони виявляють конфлікт, що існує в людській природі. Вони не є обов'язковим законом, але стають індикатором проблем. Тобто тільки вказують на проблему, але не наказують так її вирішувати.

Нібур показує проблему спрощення етики Христа, зіставляючи дві заповіді: «Не дбайте [ні про що]» і «Люби ближнього свого, як самого себе» (Мф. 6:31; 19:19). Любити ближнього – означає піклуватися про нього. І то, як про самого себе. Тобто піклуватися нібито і потрібно, і не можна одночасно. Вирішенням проблеми є поділ обставин і об'єктів застосування цих заповідей. Свої особисті обставини потрібно довіряти Господу – не перейматися. Але поведінка в суспільстві, турбота про ближнього є не недовірою до Отця, а любов'ю.

Аналогічно розв'язується удавана антиномія між абсолютною вірою

^[7] Теологічний енциклопедичний словник. Під ред. У. Елвела. Елвела. Війна. R.G. Clouse, 274

в божественне Провидіння («бо Отець ваш Небесний знає, що ви маєте потребу в усьому цьому» – Мф. 6:32) та досконалою байдужістю до свого фізичного існування («не бійтеся тих, хто вбиває тіло» – Мф. 10:28). Ці заяви Христа перебувають у напруженні з велінням «возлюби ближнього як самого себе». Любов не є байдужістю. Байдужість засуджується – «хто не дбає про своїх і про домашніх, той гірший за невірного» (1 Тим. 5:8). Для сповідників «справедливого насильства», на відміну від прихильників аскетичного перфекціонізму, застосування сили має вкладатися в межі захисту і турботи про ближнього.

СУЧАСНИЙ ХРИСТІЯНСЬКИЙ ПАЦИФІЗМ

◆ Йдеться про сучасників автора – пацифістів Європи початку ХХ століття, які жили за часів подій, що призвели до Великої (Першої) та Другої світових воєн. Такими були: Бертран Рассел, Олдос Гакслі, Річард Грегг (автор книги «Сила ненасильства») та інші. Райнохольд Нібур називає це вчення ересю. За його словами, вчення церкви цього періоду було таким, що основою непротивлення робилася віра в добру природу людини. Вчення про первородний гріх було відкинуто. Хресна смерть Христа була виключно образом перемоги любові над злом.

Ідея їхніх проповідей полягала в тому, що приклад любові жертви «активує» у лиходія його добру природу, і він відмовляється від вчинення зла. Підтвердження таких результатів на практиці для авторів цих ідей не потрібне, оскільки всі зміни мають відбуватися в майбутньому. Якщо нічого не відбувається, значить ще не час. Віра в спасіння Христом підмінялася вірою в здібності людини. Смерть Христа на хресті представляється в цій парадигмі як спроба змінити світ відмовою від опору. Хоча з цього погляду вона успіху не принесла, але вважалося, що всі послідовники Христа повинні так вчинити, і тоді зло буде переможено добром. Прикладом цієї течії є християни в гітлерівській Німеччині, які вірили^[8], що якби не 2%, а 38% англійців відмовилися від служби в армії, то серце Гітлера пом'якшало б, і він би не напав на Польщу.

Дивитися на людські спільноти з погляду Царства Божого – значить розуміти, що у всіх засобах, які політичний порядок використовує для встановлення справедливості, присутній гріховний елемент. Ось чому навіть зовні найбільш стійкі та справедливі форми політичного порядку періодично вироджуються або в анархію, або в тиранію.

Мовчазна позиція пацифістів призводить до того, що вони стають пособниками тирана. Тиран за допомогою їхніх мовчазних голосів – інструментів демократії, що передбачає активну участь кожного члена суспільства, здійснює свої злі наміри. Це відбувається, коли мовчазна

[8] Ричард Нібур та Райнохольд Нібур, «Христос та культура». М.: Юрист, 1996, с. 517.

більшість нічого не робить і не чинить опору.

Християнська віра повинна переконати нас у тому, що політичні взаємовідносини в суспільстві являють собою зіткнення грішників, а не праведників з грішниками. Існує напруга між тиранією та анархією. Саме через людську гріховність справедливість може бути досягнута лише за допомогою певної міри примусу з одного боку, і опору цьому примусу і тиранії – з іншого.

Людський егоїзм унеможливляє співпрацю всіх членів суспільства на суто добровільній основі. Уряди повинні вдаватися до примусу. Однак завжди існує небезпека того, що сили примусу діють скоріше у своїх інтересах, ніж в інтересах публічного блага. Ось чому так важливо зберігати демократичний контроль над центрами влади. Звісно, буває опір правлячому класу, нації чи расі, якщо вони порушують встановлені норми відносної справедливості. Такий опір означає допустимість опору і війну.

Теологія, яка не в змозі визнати цей трагічний фактор гріха, являє собою, на думку Нібура, ересь з погляду Євангелія та очевидного людського досвіду в усіх сферах і на всіх рівнях моральної досконалості. Нібур пише: «Любов – універсальний критерій оцінки. Пацифісти мають рацію в одному. Вони мають рацію, коли стверджують, що любов – це насправді закон життя»^[9]. Її необхідно захищати.

НЕНАСИЛЬНИЦЬКИЙ ОПІР

◆ Досить популярною як у світських, так і в християнських колах, є ідея ненасильницької боротьби. Вона зважає на гріховність людини і прагне, наскільки це можливо, забезпечити справедливість і мир між грішними та егоїстичними людьми. Це парламентські дебати, акти громадянської непокори – мітинги, страйки, відмова виконувати незаконні накази тощо. Такі дії дають змогу не чинити гріх і водночас не брати участь у процесах, що посилюють зло загалом.

Біблійними прикладами є апостоли Павло та Іоанн, які заявляли владі: «Судіть, чи справедливо перед Богом слухати вас більше, ніж Бога?» (Дії 4:19). Апостоли не проявили насильства, але й не підкорилися незаконній вимозі. Іншим прикладом є Апостол Павло, який захищався в судах проти тих, хто змагався з ним у синагозі (Дії 23:6). Також він вимагав вибачень від міської влади (Дії 16:37), за їхнє беззаконне ставлення до місіонерів, заявляв, що в нього не вистачало сил терпіти несправдливість (2 Кор 11:20–21).

Сучасні пацифісти, здебільшого, вже не є «радикальними неопротивцями». Вони дотримуються позиції ненасильницького опору, коли пишуть

^[9] Там само, с.526.

клопотання і скарги, беруть участь у виборах, користуються судами, наприклад, для отримання компенсацій і страховок при ДТП, виходять на мирні акції протесту. Інакше кажучи, вони користуються всіма благами і досягненнями суспільства, свободами і захистом цих свобод.

«Сучасний пацифізм, – пише Нібур – це просто кінцевий плід духу Відродження, що просочив весь сучасний протестантизм». На перше місце в устрої життя вийшов гуманізм і комфорт життя. Але природна напруга між праведністю і милістю нікуди не поділася. Євангеліє – більше, ніж закон любові. Євангеліє враховує ту обставину, що люди порушують закон любові. Євангеліє представляє Христа як за поруку і одкровення божественного милосердя.

«Ми (пацифісти – прим. ред.), – пише Нібур, – витлумачили світову історію як поступове сходження до Царства Бога, яке для своєї остаточної перемоги очікує лише готовності християн «прийняти Христа». Новий Завіт не обіцяє перемогу добра над злом в історії людства. Він представляє людську історію до самого кінця заплутаною в протиріччях гріха.

За можливість будувати життя на підставі віри і Святого Письма потрібно боротися. Докладати зусиль і чинити опір усіма доступними (прийнятними) методами»^[10].

СПРАВЕДЛИВЕ НАСИЛЬСТВО

◆ У той час як такі деномінації, як «Церква братів», квакери та меноніти, деякі групи баптистів і п'ятидесятників, проповідують непротивлення, класичні протестанти – лютерани, пресвітеріани, більшість баптистів, методисти, реформати – приймають теорію Августина про справедливу війну. Також цю теорію підтримують католики і православні.

Теологічний^[11] словник уточнює, що війна – це збройна боротьба між конкуруючими групами, яка може визнаватися як законний конфлікт. Заворушення та індивідуальні акти насильства не підпадають під це визначення, проте повстання всередині держави і збройні конфлікти між країнами можуть бути названі війнами. За словами Олексія Арестовича, наразі заведено вважати, що війна – це збройний конфлікт, у якому гине щонайменше 1000 осіб, протягом одного року.

Тут важливо зазначити й уточнити, що з погляду апологетів цього напрямку, війна має статус «законної» події, що змінює правовий статус і оцінку вчинків, які здійснюють усі її учасники. Солдат не порушує заповідь «не вбий», коли виконує військовий обов'язок. Д-р Філіп Блоссер

^[10] Там само, с. 525

^[11] Теологічний енциклопедичний словник. Під ред. У. Елвела. Війна. R.G. Clouse, с. 271.

цитує^[12] Клайва Льюїса, який пише: «Я часто думав, що було б, якби, коли я служив під час Першої світової війни, я і якийсь молодий німець убили б один одного одночасно, і опинилися разом через мить після смерті. Я не можу уявити, що будь-хто з нас відчув би якесь озлоблення або навіть неприязнь. Я думаю, що ми, можливо, посміялися б з цього». А потім, практично перефразовуючи слова Аквіната з «Суми теології» (II-II, ст. 40, арт. 1, відповідь 2), К.С. Льюїс пише: «Навіть тоді, коли ми вбиваємо й караємо, ми маємо намагатися бажати своєму ворогові того, чого бажаємо собі, – щоб він не був поганим, маємо сподіватися, що його, у цьому світі, чи в іншому, зцілили: фактично, бажати йому добра. Саме це має на увазі Біблія, кажучи, щоб я любив її: бажати їй добра – але не захоплюватися нею, і не казати їй, що вона чарівна, коли вона не така насправді».

Під час написання цієї статті автору довелося докладно поговорити зі зрілим, відродженим християнином, учасником сучасних бойових дій в Україні. Він кілька місяців провів на передовій. За його свідченням, навіть читаючи повідомлення про загибель ворогів, він не відчував почуття радості й помсти. Але й не було почуття жалості, а було бажання, щоб росіяни навернулися до Христа. Тільки це врятує їхні душі і допоможе вести мирне життя.

У Біблії нерідко зустрічаються описи того, як Бог використовує ворогів Ізраїлю для фізичного покарання народу, що відступив. Мабуть, найяскравіше повеління з цього приводу записано у пророка Єремії (48:10): «Проклятий, хто робить роботу Господню недбало, і проклятий, хто від крові на меча свого стримує!». Біблія наводить безліч прикладів (наприклад, у книзі Суддів), коли в суспільстві виявлялися серйозні «системні» проблеми, то Бог направляв ворогів, які силою зупиняли розвиток Ізраїлю. На наш погляд, звичайно, неприпустимо використовувати цю ідею, підкріплену біблійним текстом, як виправдання хрестовим походам. Але в деяких випадках Бог використовує насильство, яке людина чинить проти іншої людини і яке Господь «схвалює», хоча й «суворо контролює».

У Нагірній проповіді Ісус закликає Своїх учнів до ненасильства: «...коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, підстав йому й другу» (Мф. 5:39); «Любіть ворогів своїх... моліться за тих, хто вас переслідує...» (Мф. 5:44). Однак Ісус, мабуть, приймав^[13] війни як частину світоустрою (Мф. 24:6). Солдати не піддавалися осуду (наприклад, Корнилій (Дії 10) і ті, хто прийшов до Іоанна хреститися). Деякі воїни розглядаються як герої віри (Євр. 11:32–33). Однак Ісус ясно вчив, що справу Божу не можна здійснювати за допомогою фізичної сили (Мф. 20:25–26; Мк. 10:42–43; Ін. 18:36). Серед

[12] Д-р Філіп Блоссер [Пер. Олександра Конєва], «Війна і занепад осмислення моралі», Сайт «Бібліотека Une Fides» https://library.unavoce.ru/blosser_war.html

[13] Теологічний енциклопедичний словник. Під ред. У. Елвела. Війна. R.G. Clouse, с. 272.

учнів Ісуса були zeloti, але Ісус намагався спрямувати їхню енергію в неполітичне русло.

Коли індивід, група людей або держава володіють надмірною владою, яку неможливо контролювати за допомогою критики або опору, вона стає некерованою. Здебільшого поняття справедливого насильства відноситься до устрою держави, охорони та підтримання порядку.

Так само, справедливе насильство іноді використовують в описі «справедливої війни». Зазвичай, хоча не завжди, війну вважають справедливою, коли країна обороняється від агресора. Поняття справедливої війни межує з ідеологією «священних воєн». Про царя Давида написано: «бо пан мій провадить війни Господні, і зло не буде знайдене в тобі за твоїх днів» (1 Цар. 25:28). Тобто війни, які вів Давид, названі Господніми, хоча вони далеко не завжди були оборонними.

Людинолюбство Господа нашого Ісуса Христа
просувається в гріховному світі насилу,
і частіше відкидається, але така позиція пропонує
Христові втрутитися в ситуацію, і в такий спосіб робить
і Його відповідальним за її результат.

Августин із Гіппона (IV ст.), переосмислюючи вплив непротивленства перших християн, сформулював нове християнське ставлення до насильства, розробивши т. зв. «теорію справедливої війни». Він адаптував правила ведення війни до християнського світогляду. Справедлива війна, на думку Августина, має на меті торжество справедливості та встановлення миру. Володар, який веде війну, має пам'ятати заповідь про любов до ворогів. На війні необхідно дотримуватися домовленостей із супротивником, поважати нейтралітет сторін, що не воюють, і утримуватися від різанини та грабежу. Ченців і священників треба звільняти від участі у військових діях.

Справедлива війна покликана відновити рівновагу сил, яка, звісно, не відображає гармонію любові. Але рівновага сил – це основна умова справедливості, якщо реально оцінювати гріховність людини. Така рівновага сил не виключає любові. По суті, без любові, різномудство і взаємний вплив, що виникають за рівноваги сил, були б нестерпними. Але без балансу сил навіть найгарячіші стосунки могли б стати несправедливими, а кохання може перетворитися на ширму, що приховує несправедливість.

Забрати людське життя – жакливо. Конфлікти між людьми і країнами трагічні. Є люди, які заявляють, що незалежно від наслідків вони не можуть змусити себе брати участь у насильстві. Це виходить з упевненості

в тому, що справжня мета людства – братерство, а закон життя – любов. І мілітаристи, які дозволяють втягнути себе у війну, потребують цього свідчення пацифістського абсолютизму проти них, щоб не прийняти війну як норму. Щоб не бути байдужими до жахів війни. Треба пам'ятати про двоїстий характер наших власних дій і мотивів, а також про те, що насильство (війна) може не привести до досягнення постійного блага.

Священні війни. Хрестові походи І СУЧАСНА ПРАКТИКА

◆ Серед відомих богословів, які мали прямий вплив на становлення протестантизму і Реформації, ставлення до «Священних воєн» було різним і часом прямо протилежним. Лише одна з протестантських течій, анабаптистська, сповідувала ненасильство. Томас Мор, Еразм Роттердамський та інші християнські гуманісти засуджували «несправедливе» кровопролиття. А засновники протестантизму (Лютер, Цвінглі та Кальвін) не підтримали цього протесту і фактично підтримували ідею необхідності насильства.

У 1095 р. папа Урбан II закликав усіх християн до священної війни, щоб покласти край владі невірних над святинями Палестини. Так почалася епоха хрестових походів, які церква здійснювала руками держави. У сучасному світі держави стали світськими, і Церква формально перестала керувати державами і народами. Свобода совісті та віросповідання зробила суспільства мульти-конфесійними. Ця обставина мала б змінити ситуацію кардинально. Однак у сучасних світських війнах ясно видно спроби правителів нав'язувати війнам релігійну мотивацію. Бачимо схвалення деякими сучасними церквами загарбницьких війн, як-от вторгнення РФ в Україну. Так, чиновники і клірики Російської Федерації, яка розв'язала у 2014 році війну проти України, що триває нині, неодноразово підкреслюють її «релігійну основу».

24 лютого, оголошуючи російському народу про напад на Україну, Володимир Путін заявив, що однією з причин майбутнього її знищення є проведена в Україні декомунізація, тобто засудження Україною комуністичної ідеології Леніна^[14]. Як довели багато дослідників, марксистсько-ленінська теорія комунізму є квазірелігійною, тобто такою, яка на словах заперечує свою релігійну природу (проголошує атеїзм), але фактично має всі ознаки культу і релігії. Тому заява Путіна є квазірелігійним виправданням загарбницької війни.

На різних рівнях йому вторять його підлеглі – Рамзан Кадіров, який заявляє, що оголошує Україні та Європі джихад; Дмитро Медведєв, який

[14] Звернення президента Росії Володимира Путіна до громадян Росії та військовослужбовців Збройних сил України від 24 лютого 2022 року. URL: <https://www.kp.ru/daily/27368/4550170/>

написав, що завдання Росії полягає в тому, щоб «зупинити верховного володаря пекла, хоч би яке ім'я він використовував – сатана, люцифер або ібліс»; і, звісно, голова РПЦ МП, патріарх Кирило, який всіляко виправдовує війну й пояснює, що РФ має покарати Україну за гей-пароди та інші гріхи.

Портал «Во свете» цитує патріарха Кирила: «[Якщо воїн]... гине (мається на увазі « гине на війні в Україні», оскільки йдеться про повідомлених головнокомандувачем загиблих солдатів Російської армії на війні в Україні – прим. автора) при виконанні військового обов'язку, то він, безсумнівно, здійснює діяння, рівносильне жертві. Він себе приносить у жертву за інших. І тому віримо, що ця жертва змиває всі гріхи, які людина зробила»^[5], – сказав глава РПЦ МП. Таку заяву Патріарх Кирил зробив під час богослужіння в храмі Олександра Невського, 27 вересня 2022 року.

Там же в нещодавно опублікованому матеріалі на відео протоіерей РПЦ МП Ігор Фомін каже: «Піди і виріж, знищ народ. Багато лібералів зараз скажуть: ні, навіть правитель не має права позбавляти життя тощо. Нас до цього довго привчали. Але Святе Письмо говорить абсолютно про протилежне»^[6]. Священик РПЦ прямо прив'язує старозавітну практику воєн, які Ізраїль вів за Божественною вказівкою, до нападу РФ на Україну, а телеканал РПЦ МП «Спас» ілюструє його висловлювання кадрами військової агресії РФ в Україні.

Наскільки можна бачити, ідея священних воєн у християнстві не має бодай скільки-небудь значного схвалення. У результаті Холодної війни (у ХХ столітті), стало зрозуміло, що ядерна зброя знищить усе людство. Майже всі християнські конфесії відкинули ідею підтримки агресивних війн. Лише церкви, доктринально підпорядковані державі, як-от РПЦ МП, дотримуючись наказів режиму, вважають війни виправданими та необхідними.

Невідповідність Євангелію практики загарбницьких війн чітко видно у війні РФ проти України. На захоплених з 2014 року територіях «російська православна» (чи атеїстична?) влада утискає євангельських вірян, забирає молитовні будинки. Священнослужителі та релігійні діячі пере-віряються на лояльність режиму і заочно вважаються представниками спецслужб. Повідомлення про тортури і страти євангельських служителей надходять із різних міст.

У сучасному західному християнстві визначено моделі мирного співіснування та запропоновано практичні прийоми визначення легітимності

^[5] Редакційна стаття, «Патріарх Кирил заявив, що солдат, який жертвує собою на війні, сам змиває з себе всі гріхи». URL: <https://inlight.news/2022/09/29/patriarch-kirill-2/>

^[6] Борис Корчевников «Піди і виріж, знищ народ...» На телеканалі СПАС виправдали вбивства людей «з Божої волі». Портал «Во свете» [Електронний ресурс]. URL: <https://inlight.news/2022/12/09/korchevnikov-fomin/>

застосування зброї, алгоритми залагодження конфліктних ситуацій на релігійному підґрунті, заходи із запобігання міжнародним і міжрелігійним конфліктам, а також контролю над ними в разі їх виникнення.

Іван Павло II у своїй проповіді в Ковентрі (Велика Британія) 30 травня 1982 року наголосив: «висловлювання «справедлива війна» є традиційним для церкви, і католицький катехізис його не уникає. Однак, треба казати так, як є: цей вираз є огидним. Жодна війна ніколи не може бути виправданою. Війна – це завжди зло <...> Вона не повинна мати місця в планах людства на майбутнє»^[17].

Католицька церква критикує застосування поняття «превентивна війна». Превентивна війна ведеться з метою не допустити розвитку агресора, розвитку його потенціалу, навіть не завжди військового. Американський архієпископ В. Грегорі заявляє, що церква ніколи не визнає превентивну війну справедливою. У світлі церковної етики превентивна війна – все одно є війна, в основі якої лежить агресія.

Практично всі групи східноєвропейського євангельського християнства вивели «військове питання» зі сфери своїх регламентуючих установлень. Питання участі в цивільних обов'язках чи ініціативах перенесено на особисту совість громадян. Це відповідає доктрині відділення церкви від держави там, де її прийнято. Благо, у вільних країнах, часто держава дає можливість людям, за їхніми переконаннями, проходити альтернативні форми військової служби. У багатьох країнах немає загальної військової повинності і хрестові походи давно засуджені.

НА ЗАКЛЮЧЕННЯ

◆ Слід визнати, що несумісні переконання уживаються в людях, які покладають своє спасіння на Єдиного Спасителя і вірять у Бога Отця, Сина і Святого Духа. Кожна позиція має як переваги, так і суттєві недоліки, як з погляду нерозуміння Божої Волі, яка висловлена у Святому Письмі, так і з погляду практичного співіснування.

Багатьом людям здається, що реально зручною, стійкою і поширеною моделлю виявляється ідея «священних воєн», коли в підсумку відповідальність за все лежить на Богові. Єдиною і, здається, не складною проблемою в цьому разі залишається – служити потрібному Богові і мати стійкий канал зв'язку з Ним.

Але що ясніше людина усвідомлює свої особисті стосунки з Ісусом Христом – джерелом життя та його сенсу, – то виразнішою стає привабливість ідеї радикального непротивлення. Хоча, звісно, «людинолюбство Господа нашого Ісуса Христа» в гріховному світі просувається насилу

^[17] Євген Расповов, «Миротворча соціальна доктрина католицької церкви у сучасному світі», Сайт Філософія та Релігієзнавство URL: <https://tureligious.com.ua/myrotvorcheskaya-sotsyalnaya-doktryna-katolycheskoj-tserkvy-v-sovremennom-myre/>

і частіше відкидається, але така позиція пропонує Христові втрутитися в ситуацію, і в такий спосіб робить і Його відповідальним за її результат.

Жодна позиція не позбавляє від страждань і труднощів подолання конфліктів. Добре, що Ісус не залишає людей і приходять на допомогу тим, хто очікує на Нього. «А коли з'явилась благодать та людинолюбство Спасителя, нашого Бога, Він нас спас не з діл праведности, що ми їх учинили були, а з Своєї милости через купіль відродження й оновлення Духом Святим» (Титу 3:4–7).

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

- Ричард Нибур и Райнхольд Нибур, «Христос и культура», М., Юристъ, 1996.
- Теологический энциклопедический словарь. Под ред. У. Элвела, М., АДВ, 2003.
Evangelical Dictionary of Theology, edited by Walter A. Elwell, Baker Books, 1997.
- Джон Йодер, «Он пришёл с проповедью мира», Yoder, John. He Came Preaching Peace. 1985. Herard Press
- Д-р Филипп Блоссер [Пер. Александра Конева], «Война и упадок осмысления морали», Сайт «Библиотека Une Fides». URL: <https://library.unavoce.ru/>
- Дитрих Бонхёффер, «Хождение вслед», М., ИЦ РРГУ, 2002.
- Сергей Санников, «Двадцать веков христианства», Од-СПб, Богомыслие, 2002.
- С. М. Хьютон, «Обзор истории церкви», Одесса, Христианское просвещение, 2009.
- Портал Кремлин.ru URL: <http://kremlin.ru/>
- Портал «Во свете» URL: <https://inlight.news/>
- Евгений Распопов, «Миротворческая социальная доктрина католической церкви в современном мире», Сайт Філософія та Релігіознавство [Електронний ресурс]. URL: <https://tureligious.com.ua/myrotvorcheskaya-sotsyalnaya-doktryna-katolycheskoj-tserkvy-v-sovremennom-myre/>